

Det kulturella livet i Theresienstadt

Först och främst måste läsaren göra klart för sig att Theresienstadt icke var ett koncentrationsläger i den vanliga betydelsen, utan ett på sätt och vis storslaget uttänkt propagandaprojekt, genomfört uteslutande med hjälp av judisk arbetskraft och judiskt initiativ. Av hänsyn till de olika internationella kommissioner vilka då och då skulle besöka staden, gav man i stor utsträckning tillåtelse till — och senare order om — all möjlig underhållning.

Allt som hade med denna att göra sorterades under en särskild avdelning, som kallas Fritidsdetaljen, och denna räknade en medarbetarstab på 300 personer. Antalet blir förklarligt när man betänker att omkring 40.000 människor längtade efter underhållning av något slag för att glömma svälten och de psykiska kvalen.

Där fanns först och främst ett omfattande föreläsningssväsen. Professorer, ingenjörer och andra lärda från många olika slags fakulteter och länder höll föredrag om allt som över huvud taget kunde föreläsas om. Alla föreläsningssämnerna måste först föreläggas den tyska censuren, men de blev så gott som alltid godkända. Censurerna hade inget begrepp om vad de skulle tillåta och vad de skulle förbjuda. Det inträffade att ett föredrag om en bok av författaren Kurt Tucholsky, som hette "Deutschland, Deutschland über alles" och som var starkt kommunistisk, utan vidare godkändes medan omnämmandet av en eller annan rysk opera förbjöds.

Naturligtvis var icke alla föredrag lika förnämliga till innehållet, och många tyngdes av en lärdom så tung och inkrånglad att de flesta inte begrep dem. Men det betydde föga, auditoriet var trots allt intresserat, och när den berömda kirurgen förre medicinalrådet Strauss från Berlin talade om följderna av en för tidigt företagen operation på tolvfingertarmen var salen fylld till sista plats. Vilket inte hindrade att de flesta strax efter föredraget råkade i en förskräcklig dispyt om det blev potatis eller mjölbullar till middag nästa dag.

Våra teatrar bestod mestadels av utbyggda vindslokaler. På kasernvindarna hade vi uppfört scen och åskådarplatser, och även om föreställningarna ägde rum under primitiva förhållanden stod de dock högt i konstnärligt avseende.

Först var det operan: berömda sångerskor och sångare från operan i Wien, Prag m. fl. platser: Magda Spiegel, första kontraalt i 18 år på operan i Frankfurt am Main, sångerskorna Adda Hecht och Rose Att- båda från folkoperan i Wien. Ha-

Författaren till denna artikel, HARRY HAMBO, är dansk jude och varietéartist. I 18 månader satt han i Theresienstadt, vilket tyskarna använde som ett slags propagandaläger, avsett att visas för besökare som bevis på hur förträffligt det var ordnat för fångarna i de tyska koncentrationslägren.

i Amsterdam. Hans spel hänryckte själve SS-generalen till den grad att han så när komplimenterat Leidensdorff. Men han behärskade sig i sista stund: Leidensdorff var ju "bara" jude.

Vår stadsorkester på 50 man, populärt kallad "Hungerkurorkestern", försågs av tyskarna med ypperliga instrument, vilka de tidigare stulit från judar. Orkestern konserterade var dag två gånger i det fria, och om man hade fantasi och slöt ögonen kunde man när kapellmästare Peter Deutsch spelade upp Köpenhamnsmarschen tro att man befann sig på Tivoli i Köpenhamn. Ända tills svälten anmälde sig och det var dags att hämta potatissoppan, vårt så gott som dagliga kvällsmål i 18 månader.

Vi glädde många människor; aldrig har jag som i Theresienstadt känt det som en mission att få människor att le. När vi uppträdde på sjukhusen och såg hur de gamla fångarna, utsvultna och förpinade som de var, lyste upp efter en timmes underhållning kunde vi oftast glömma våra egna bekymmer.

Jag var ganska väl anskrivnen hos tyskarna. De betraktade mig som ett slags hovnarr och fordrade gång på gång att få höra min operaparodi "Döden i silkassen". Det lyckades mig också till sist att ta med ett dragspel ut från Theresienstadt mitt för ögonen på SS-männen. Jag ansåg att jag borde ha något gage efter de 18 månadernas "engagemang".

Nu är jag i Sverige och gläder mig åt att vara fri och att det finns folk som har hjärtat på rätta stället. Få se om stockholmarna kommer att uppskatta mina operaparodier lika mycket som publiken i Theresienstadt.

Harry Hambo

har
klar
åter
ligt
I e

MS
g.
ro

et
ri
od
de

...över något som de föreslås om. Ända föreläsningssåmmen måste först föreläggas den tyska censuren, men de blev så gott som alltid godkända. Censurerarna hade inget begrepp om vad de skulle tillåta och vad de skulle förbjuda. Det inträffade att ett föredrag om en bok av författaren Kurt Tucholsky, som hette "Deutschland, Deutschland über alles" och som var starkt kommunistisk, utan vidare godkändes medan omnämmandet av en eller annan rysk opera förbjöds.

Naturligtvis var icke alla föredrag lika förnämliga till innehållet, och många tyngdes av en lärdom så tung och inkrånglad att de flesta inte begrep dem. Men det betydde föga, auditoriet var trots allt intresserat, och när den berömde kirurgen före medicinalrådet Strauss från Berlin talade om följderna av en för tidigt företagen operation på tolvfingertarmen var salen fylld till sista plats. Vilket inte hindrade att de flesta strax efter föredraget råkade i en förskräcklig dispyt om det blev potatis eller mjölbullar till middag nästa dag.

Våra teatrar bestod mestadels av utbyggda vindlokaler. På kasernvindarna hade vi uppfört scen och åskådarpplatser, och även om föreställningarna ägde rum under primitiva förhållanden stod de dock högt i konstnärligt avseende.

Först var det operan: berömda sångerskor och sångare från operan i Wien, Prag m. fl. platser: Magda Spiegel, första kontraalt i 18 år på operan i Frankfurt am Main, sångerskorna Adda Hecht och Rose Attler, båda från folkoperan i Wien, Hannus Thein, tidigare förste instruktör vid Nationalteatern i Prag, och många andra. Själv uppträdde jag i "Carmen", "Trollflöjten", "Hoffmanns äventyr" samt "Läderlappen", där jag sjöng Alfreds parti. Den gick 30 gånger, men så skickades kapellmästaren till Polen, och ingen ville överta hans jobb av fruktan för att dela hans öde.

Men mitt egentliga område var varietén och kabareten. Här fanns många olika sällskap som skarpt konkurrerade, vilket är betecknande för deras konstnärliga inställning: det gällde inte gagerna utan konstnärsäran; vi fick allesammans 100 ghetto-kronor i månaden, som vi kunde köpa gamla grytor eller i bästa fall senap och paprika för.

En ypperlig stab av konstnärer stod till förfogande; namn som Willy Rosen, den kände tyska schlagerkompositören, Max Ehrlich, dragspelshumoristen Ernst Morgan, Hans-Sige Hoffer, den kände filmregissören Kurt Geron, primadonnan på Wiens folkteater Gisela Wurzel, förutvarande tyska statsskådespelerskan Mathilde Sussin, vilken liksom Eugen Burg, svärfar till Hans Albers, och Jaro Fuertth, på sin tid motspelare till Greta Garbo i "Den glädjelösa gatan", bokstavligt talat svalt ihjäl. Alla de förstnämnda sändes till Auschwitz och jag vet inget om deras öde.

Vi hade dessutom förstklassiga instrumentalsolisterna: pianovirtuosen Bernhard Kaff från Brünn, en Beethovenolkare i världsklass, vidare professor Hermann Leidensdorff, en holländare som i 25 år varit förste kapellmästare i konserthusorkestern

...kunde man när kapellmästaren för Deutsch spelade upp Kobenhavnermarschen, tro att man befann sig på Tivoli i Köpenhamn. Ända vils svälten anmälde sig och det v - dags att hämta potatissoppan, vårt så gott som dagliga kvällsmål i 18 månader.

Vi glädde många människor; aldrig har jag som i Theresienstadt känt det som en mission att få människor att le. När vi uppträdde på sjukhusen och såg hur de gamla fångarna, utsvultna och förpinade som de var, lyste upp efter en timmes underhållning kunde vi oftast glömma våra egna bekymmer.

Jag var ganska väl anskriven hos tyskarna. De betraktade mig som ett slags hovnarr och fordrade gång på gång att få höra min operaparodi "Döden i sillkassen". Det lyckades mig också till sist att ta med ett dragspel ut från Theresienstadt mitt för ögonen på SS-männen. Jag ansåg att jag borde ha något gage efter de 18 månadernas "engagemang".

Nu är jag i Sverige och gläder mig åt att vara fri och att det finns folk som har hjärtat på rätta stället. Få se om stockholmarna kommer att uppskatta mina operaparodier lika mycket som publiken i Theresienstadt.

Harry Hambo

har
klar
åter
ligt
I e

Gen
und
vol
Mar
blom
flora
Hann
Paul
del